

แนวทางการสันนิษฐาน

รูปแบบเจดีย์วัดอวาสใหญ่ กำแพงเพชร

A Reconstruction of the Stupa at Wat Avas Yai,
Kamphaeng Phet

การณิ อินทร์เล็ก

นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรปริญญาโท ศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Paranee Inlek

Master Student, M. Art in Architectural History, Faculty of Architecture, Silpakorn University

คำสำคัญ : เจดีย์ ; เจดีย์

ทรงระฆัง ; ฐานแปดเหลี่ยม ; กำแพงเพชร ; วัดอวาสใหญ่

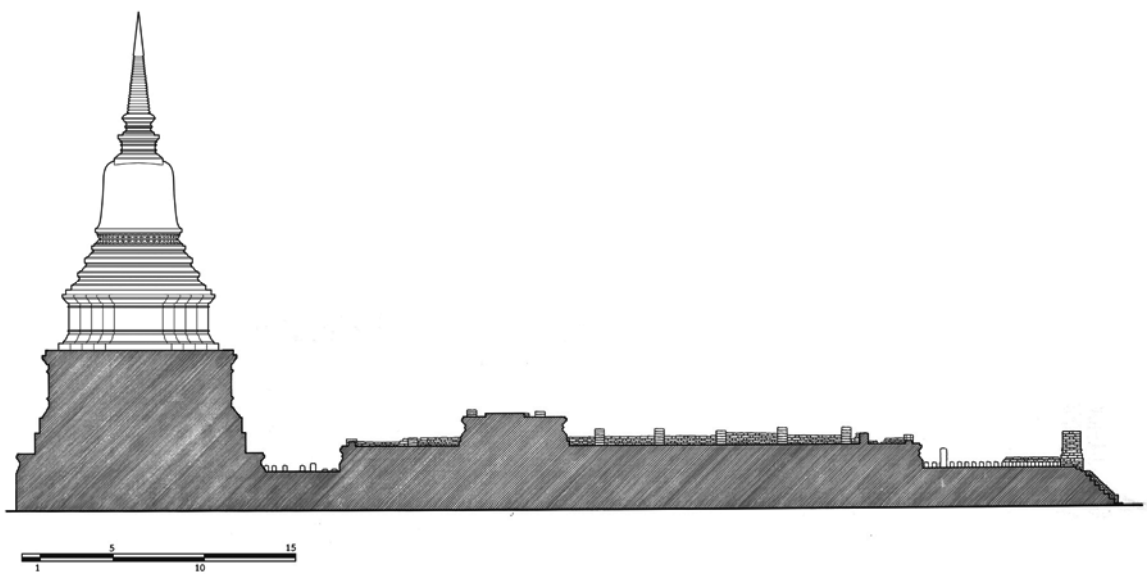
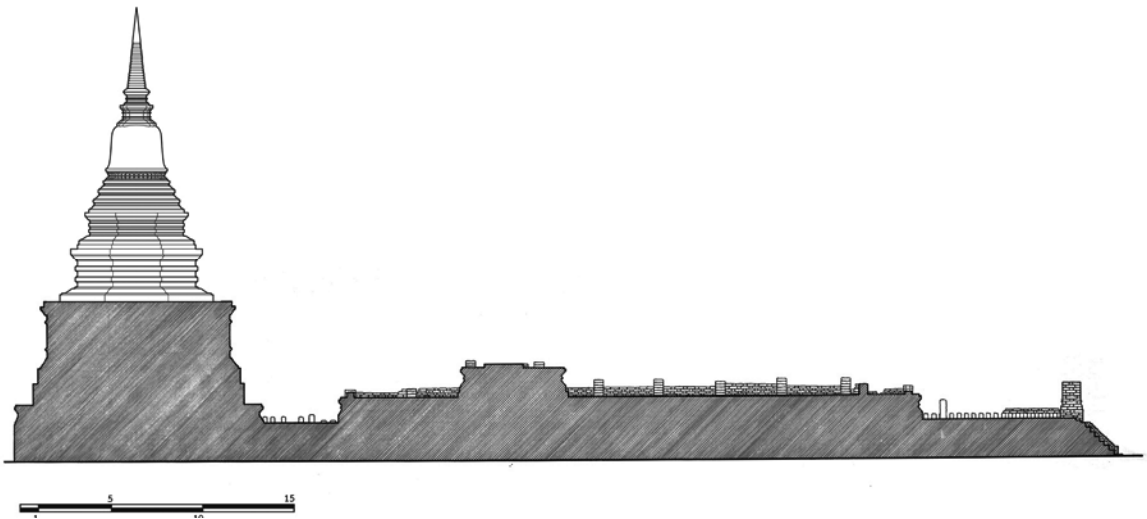
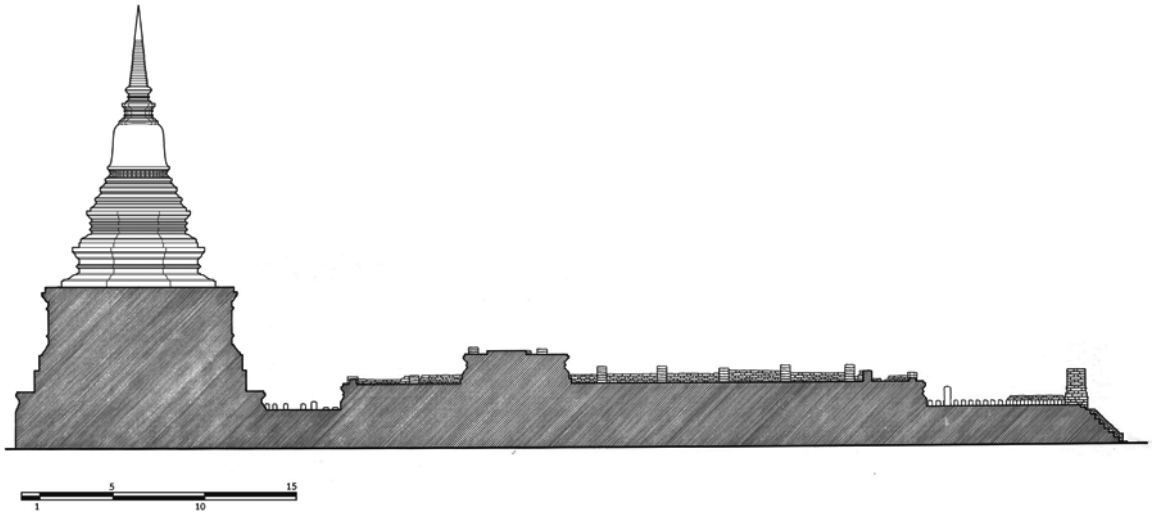
Keywords : Stupa ; Bell-shaped Stupa ; Octagonal base ; Kamphaeng Phet ; Wat Avas Yai

หน้าตรงข้าม :

ภาพถ่ายเส้นสันนิษฐาน
รูปแบบเจดีย์วัดอวาสใหญ่
กำแพงเพชร

บทคัดย่อ

บทความ “แนวทางการสันนิษฐานรูปแบบเจดีย์วัดอวาสใหญ่ กำแพงเพชร” เป็นส่วนหนึ่งของการทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อ “รูปแบบเจดีย์กำแพงเพชร : กรณีศึกษาวัดอวาสใหญ่ กำแพงเพชร” ที่มุ่งศึกษาหาแนวทางการสันนิษฐานรูปแบบเจดีย์วัดอวาสใหญ่ โดยวิเคราะห์จากสิ่งก่อสร้างที่เหลือของเจดีย์ประธาน คือฐานล่างสุดที่ทำเป็นฐานเขียงแปดเหลี่ยมยี่ดี่สูงแล้วต่อด้วยฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบ ผลการศึกษาพบว่าเจดีย์ประธานมีลักษณะเฉพาะ สามารถสันนิษฐานถึงรูปแบบได้ 2 แนวทาง โดยแนวทางแรกสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมที่พบในกำแพงเพชร แบ่งออกเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลของล้านนา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 กับในช่วงที่รับอิทธิพลอยุธยา คือราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ส่วนแนวทางที่ 2 เป็นรูปแบบที่คล้ายกับวัดศรีพิจิตรกิตติกลาราม สุโขทัย เนื่องจากข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกได้มีการอัญเชิญพระภิกษุจากกำแพงเพชรไปสร้างวัดพระศรีพิจิตรกิตติกลารามที่สุโขทัย และทางด้านรูปแบบทั้งสองวัดมีการทำฐานล่างคล้ายกัน คือฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบยี่ดี่สูง นอกจากเจดีย์ประธานแล้วเจดีย์รายวัดอวาสใหญ่อยังปรากฏความน่าสนใจทางด้านรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งอีกด้วย โดยแสดงให้เห็นถึงการรับแนวคิดการสร้างรูปแบบใหม่ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอยุธยา

นอกจากนี้ที่กำแพงเพชรยังนิยมทำเจดีย์ที่มีการผสมผสานหลายๆ ศิลปะเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชรที่เป็นเมืองทางผ่านให้กับอาณาจักรสำคัญทั้งสุโขทัย ล้านนา และอยุธยา จึงทำให้เกิดรูปแบบศิลปกรรมของทั้ง 3 เมือง และสามารถนำมาปรับเปลี่ยนให้เกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการทำรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม และจากการศึกษารูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมทั้งหมดในกำแพงเพชร พบว่าในระยะแรกมีรูปแบบใกล้เคียงเจดีย์แปดเหลี่ยมสุพรรณบุรี-สุพรรณบุรี ในช่วงระยะกลางรูปแบบเจดีย์จะมีลักษณะเด่นอยู่ที่การทำฐานบัวแปดเหลี่ยม 1 ชั้น คาดด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น และมืองค์ระฆังที่ใหญ่ที่ได้รับรูปแบบจากศิลปะสุโขทัย ซึ่งภายหลังทำฐานบัวแปดเหลี่ยมซ้อนเพิ่มเป็น 2 ชั้น องค์ระฆังจึงเล็กลง โดยในช่วงนี้มีการรับรูปแบบศิลปะล้านนาเข้ามา จนกระทั่งในระยะปลาย เจดีย์พัฒนาไปเป็นการทำฐานบัวถึง 3 ชั้น ทำให้มืองค์ระฆังเล็กมาก และมีการนำบัวลูกฟักที่มีอิทธิพลศิลปะอยุธยาเข้ามาใช้

Abstract

This article is drawn out of my thesis entitled “Stupas in Kamphaeng Phet : A Case Study of Wat AvasYai.” The temple was chosen as a case study since the main stupa in the monastic compound had unique characteristics and can be related to other stupas in Kamphaeng Phet area. This paper aims to study the remains of this main stupa, whose octagonal and square bases with indented corners evidently survive.

The study suggests two speculative models of the principle stupa. First, it has octagonal and square bases with indented corners surmounted by another octagonal base and a bell-shaped body; and second, the same bases is surmounted by a square base with indented corners and a bell-shaped body. The first model can be divided into another two types : one with Lanna influence during the 14th to 15th centuries ; and the other with influence of Ayutthaya at the beginning of 16th century. While the second model was parallel to the main stupa at Wat Sri Phichit Kirati Lalayaram, Sukhothai. According to ancient inscription, a senior monk from Kamphaeng Phet was invited to oversee the construction. The main stupa at Wat Avas Yai also had minor stupas to the east, which were under the influence of Ayutthaya. Stupas at other monastic compounds in Kamphaeng

Phet contained influence from those of Sukhothai, Lanna, and Ayutthaya which were adapted and transformed into local style, such as a bell-shaped body with an octagonal base. The stupas with these mixed influences reflected the influences of the three Kingdoms over Kamphaeng Phet.

Bell-shaped stupas with an octagonal base in Kamphaeng Phet can be divided into three periods : Of the first period, they are similar to octagonal type stupas built in central Thailand during the 14th century. The octagonal base was adorned with lotus moulding and surmounted by a large bell-shaped body with Sukhothai influence. Bell-shaped stupas of the second period are under Lanna influence ; their octagonal bases had two tiers and were surmounted by a bell-shaped body whose size was smaller than that of the first period. The third period type had the smallest bell-shaped body with three-tier lotus base influenced from Ayutthaya.

บทนำ

เรื่องราวของเมืองกำแพงเพชรถูกพูดถึงโดยผ่านประวัติศาสตร์สุโขทัยและอยุธยาในแง่เป็นเมือง “ทางผ่าน” ทั้งทางด้านคมนาคมและสงคราม ส่งผลให้เมืองกำแพงเพชรรับรูปแบบศิลปกรรมโดยตรงจากเมืองเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ดี งานศิลปกรรมที่เมืองกำแพงเพชรไม่ได้เป็นงานเลียนแบบจากศิลปะต้นแบบทั้งหมด แต่เป็นการนำมาผสมผสานที่ยังเห็นเค้าโครงเดิมของงานต้นแบบไว้ เห็นได้จากงานประติมากรรมพระพุทธรูปที่ช่างกำแพงเพชรได้รับอิทธิพลของพระพุทธรูปหมวดใหญ่สุโขทัย แล้วสร้างพระพุทธรูปหมวดกำแพงเพชรเป็นของตนเอง โดยทำออกมามีลักษณะพระนลาฏกว้างและพระหูเสี่ยม เป็นต้น จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการสร้างงานศิลปกรรมของช่างกำแพงเพชรที่รับอิทธิพลทางศิลปะมาแต่สร้างในแบบเฉพาะของตน

สำหรับเจดีย์ที่เมืองกำแพงเพชรมีหลากหลายรูปแบบ ทั้งเจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงดอกบัว (พุ่มข้าวบิณฑ์) เจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบ เป็นต้น อย่างไรก็ตามเจดีย์ที่เมืองกำแพงเพชรยังคงแนวทางการสร้างคล้ายกับงานศิลปกรรมอื่น คือมีการนำศิลปะหลายที่เข้ามาผสมผสานกัน โดยนำเอาลักษณะเฉพาะของเจดีย์แต่ละแบบมาสร้างใหม่ในรูปแบบที่พบเห็นได้ที่กำแพงเพชรเท่านั้น นอกจากนี้กำแพงเพชรจะมีการรวมศิลปะทางด้านรูปแบบจากที่อื่นจนมีรูปแบบเฉพาะของตนเองแล้ว ทางด้านเทคนิคการสร้าง

เจดีย์ที่เมืองกำแพงเพชรยังทำแตกต่างจากที่อื่น คือมีการสร้างเจดีย์ก่อด้วยศิลาแลงที่มีการทำฐานสูงและขนาดใหญ่โต ซึ่งพบเห็นได้ในวัดบริเวณเขตอรัญญิก

ในบทความนี้ได้ยกตัวอย่างวัดอวาสใหญ่เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากวัดนี้มีงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจโดยเฉพาะรูปแบบเจดีย์ที่ไม่เหมือนที่อื่น ทั้งเจดีย์ประธานและเจดีย์ราย สำหรับเจดีย์ประธานมีการทำฐานเชิงแปดเหลี่ยมที่ซ้อนชั้นด้วยฐานเขียงย่อมุมไม้ยี่สิบและฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบ ซึ่งไม่เคยพบเห็นทั้งในเมืองกำแพงเพชรและที่อื่น แสดงให้เห็นถึงความพยายามของช่างที่ต้องการนำเจดีย์หลายแบบเข้ามารวมไว้ด้วยกัน ดังนั้นการสันนิษฐานถึงรูปแบบส่วนที่หายไปจึงต้องพิจารณาถึงหลักฐานที่เหลืออยู่ว่าแนวโน้มของการทำฐานชั้นต่อไปนั้นควรจะเป็นลักษณะใด เจดีย์รูปแบบไหนบ้างที่มีการทำฐานแปดเหลี่ยมและฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบ และเจดีย์ที่ไหนบ้างที่นิยมทำฐานลักษณะดังกล่าว เช่นเดียวกับการสันนิษฐานเจดีย์ราย ทั้งนี้ในการสันนิษฐานรูปแบบเจดีย์จะต้องใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยวิธีการรังวัด ร่วมกับการดูการวางผังและรูปแบบของสถาปัตยกรรมชนิดอื่นภายในวัด เพื่อที่จะทราบลำดับการสร้างอาคาร เมื่อทราบช่วงเวลาแล้วจึงนำมาเป็นแนวทางในการสันนิษฐานถึงช่วงเวลาในการสร้างเจดีย์ต่อไป

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมเจดีย์เมืองกำแพงเพชร

แรกเริ่มกำแพงเพชรถูกกล่าวถึงในฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัย โดยในเวลานั้นคือเมืองนครชุม ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำปิง สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมจึงถูกสร้างภายใต้รูปแบบและความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย เมืองนครชุมถูกทำให้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางคมนาคมในการติดต่อระหว่างสุโขทัยกับมอญเพื่อจะออกไปทะเลผ่านเกาะตะมา ความสำคัญของเมืองนครชุมเริ่มจากเหตุการณ์ในศิลาจารึกหลักที่ 3 พระมหาธรรมราชาลิไท ที่สถาปนาสถานะสำคัญให้กับเมืองนครชุมผ่านความเชื่อทางศาสนา คือการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครชุม พ.ศ. 1900 ภายใต้รูปแบบเจดีย์สุโขทัยที่เรียกว่าเจดีย์ดอกบัวตูม ในการศึกษาแบบเจดีย์ดอกบัวตูมที่เมืองนครชุมปัจจุบันพบเจดีย์ดอกบัวตูมที่สมบูรณ์เพียงแค่วัดเจดีย์กลางทุ่งเท่านั้น เจดีย์ดอกบัวตูมองค์อื่นบางองค์ถูกพอกทับให้เป็นเจดีย์รูปทรงกลมไว้ภายนอก เห็นได้จากร่องรอยการหักพังของเจดีย์ที่แสดงให้เห็นถึงทรงดอกบัวอยู่ข้างใน¹

จากการสำรวจรูปแบบเจดีย์ที่พบในเมืองนครชุมมีอยู่ 2 แบบ คือ เจดีย์ดอกบัวตูม และเจดีย์ทรงระฆัง การปรากฏให้เห็นรูปแบบเจดีย์ดอกบัวตูมในบริเวณเขตนครชุมแสดงให้เห็นว่า แรกเริ่มพื้นที่ตรงนี้อยู่ภายใต้

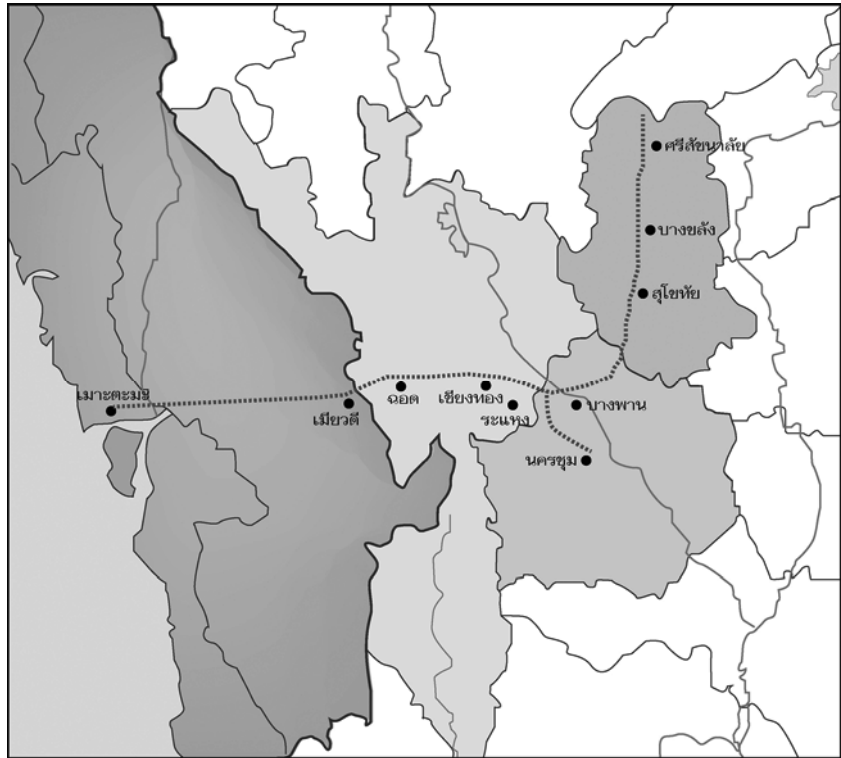
อิทธิพลสุโขทัยในช่วงสมัยรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท แล้วจึงมีอิทธิพลอื่นหรืออาณาจักรอื่นเข้ามาในภายหลัง เห็นจากการที่มีความพยายามก่อพอกรูปแบบเจดีย์อื่นทับเจดีย์ดอกบัวตูม แต่อิทธิพลที่เข้ามาภายหลังนั้นไม่ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งก่อสร้างอื่นนอกเหนือจากเจดีย์ หมายความว่าวัดต่างๆ ที่ปรากฏในเขตนครชุมยังคงวางแผนผังวัดในรูปแบบของวัดสุโขทัย ส่วนรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังสามารถแยกออกเป็น 2 ลักษณะคือ แบบฐานกลมกับฐานแปดเหลี่ยม โดยเชื่อว่ารูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานกลมน่าจะเป็นรูปแบบที่มาก่อนรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม เนื่องจากเจดีย์ทรงระฆังฐานกลมมีรูปแบบใกล้เคียงกับเจดีย์ทรงระฆังที่สุโขทัย

การกระจายตัวงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ภายใต้รูปแบบอิทธิพลสุโขทัยไม่ได้จำกัดเพียงแค่บริเวณนครชุม หากยังพบในเมืองไตรตรังซ์ ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงเช่นเดียวกันกับนครชุมด้วย โดยพบว่ามีการทำเจดีย์ดอกบัวตูมที่วัดวังพระธาตุและวัดเจดีย์เจ็ดยอด อย่างไรก็ตามว่าที่นี้จะพบการทำเจดีย์ดอกบัวตูมแต่ก็แตกต่างกันในเรื่องรายละเอียด ซึ่งการทำเจดีย์ดอกบัวตูมที่นี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของกำแพงเพชร (แต่ยังคงจัดเป็นรูปแบบเจดีย์ดอกบัวตูมเหมือนที่สุโขทัย)²

ในการศึกษาพื้นที่นครชุมที่ผ่านมานั้นมักถูกกล่าวถึงในช่วงสมัยรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท และมีการสันนิษฐานว่ามีการย้ายเมืองใหม่หลังจากที่สิ้นอำนาจของพระองค์มาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ซึ่งเชื่อว่าเป็นเมืองนั้นคือเมือง “ซากังราว”³ อย่างไรก็ตามก็ชื่อเมืองซากังราวกลับปรากฏในจารึกหลักที่ 8 หรือจารึกเขาสุมนัญญา พ.ศ. 1902 ร่วมกับเมืองนครชุม อันแสดงให้เห็นว่าเมืองทั้งสองเป็นเมืองอยู่ในช่วงเวลาพร้อมสมัยกัน⁴ แทนที่จะเป็นเมืองที่พัฒนาการสืบเนื่องกันตามข้อสันนิษฐานข้างต้น

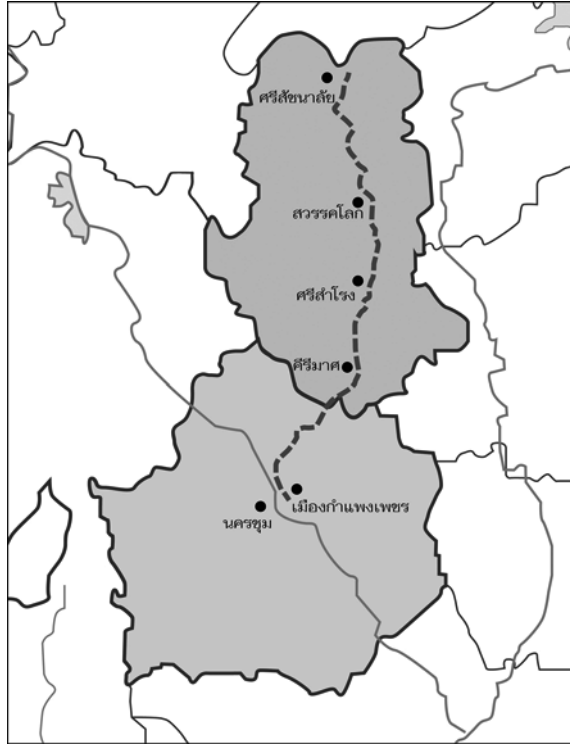
ตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของซากังราวถูกนำมาเชื่อมโยงในการให้เหตุผลที่พระบรมราชาธิราชที่ 1 ทรงยกทัพมาตี เพราะพื้นที่ตรงนี้มีแม่น้ำปิงขวางกั้นเหมาะในการทำศึกสงคราม และเป็นเส้นทางคมนาคมในการเดินทางไปสุโขทัย ศรีสัชนาลัย เมืองซากังราวถูกเล่าผ่านประวัติศาสตร์ในมุมที่เป็นเมืองในการทำศึกสงคราม ทำให้บริเวณนี้มีการหมุนเวียนเปลี่ยนถ่ายอำนาจอยู่ต่อเนื่อง หลักฐานที่เห็นได้ชัดคือความหลากหลายทางงานศิลปกรรมที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบของการสร้างเจดีย์ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานกลม เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม เจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง เจดีย์ช้างล้อม-สิงห์ล้อม หรือแม้กระทั่งเจดีย์ดอกบัวตูม จึงตั้งข้อสันนิษฐานว่าพื้นที่ตรงนี้น่าจะมีอิทธิพลของสุโขทัยมาก่อนที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิจะเข้ามามีอำนาจ ดังนั้นเจดีย์ดอกบัวตูมที่ปรากฏในบริเวณฝั่งแม่น้ำปิงตะวันออกจึงควรจะเป็นเจดีย์รูปแบบแรกที่เกิดขึ้นในบริเวณนี้ และหลังจากอิทธิพลสุโขทัยหมดไปก็จะพบรูปแบบเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอยุธยา เช่นการทำเจดีย์สิงห์ล้อมปรากฏในวัดพระแก้ว น่าจะเป็นสัญลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาที่สร้างขึ้นเพื่อ

เส้นทางการเดินทางจาก
สุโขทัยไปมะตะมะ

แสดงอำนาจทางการเมืองที่อยู่เหนือแคว้นสุโขทัยในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นเวลาที่เมืองกำแพงเพชรมีฐานะเป็นเมืองพญามหานคร⁵

ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ เมืองกำแพงเพชรถูกผนวกเข้ากับเมืองสองแควเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา โดยถูกจัดให้อยู่ในฐานะเมืองพญามหานครซึ่งมีพระราชวงศ์ชั้นลูกหลวงมาปกครอง ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของกรุงศรีอยุธยา คอยกันข้าศึกศัตรูไม่ให้เข้ามาเมืองหลวง⁶ โดยป้องกันการรุกรานจากแคว้นล้านนาที่มีสมเด็จพระเจ้าติโลกราชเป็นผู้นำ สงครามระหว่างล้านนาและกรุงศรีอยุธยาเริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1994 และยืดเยื้อมาจนถึง พ.ศ. 2018 (ระหว่างนั้นพระเจ้าติโลกราชเมืองเชียงใหม่ยกทัพมาตีเมืองกำแพงเพชรได้สำเร็จ) ในที่สุดทั้งสองพระองค์ทรงสงบศึกสงครามต่อกัน และได้หันมาทำนุบำรุงศาสนาจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าในระหว่างที่อาณาจักรทั้งสองยุติสงครามแก่งกันนั้นทางเมืองกำแพงเพชรน่าจะเร่งสร้างบ้านเมืองวัดวาอาราม⁷ หลังจากทีกำแพงเพชรผ่านศึกสงคราม พระบรมไตรโลกนาถสวรรคตที่เมืองพิษณุโลกใน พ.ศ. 2031 สถาปนาเมืองศาสนสถานและถาวรวัตถุต่างๆ ในกำแพงเพชรชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช⁸ ที่ครองเมืองกำแพงเพชรอยู่ในขณะนั้นได้ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวร โดยมีจารึกที่ฐานเทวรูปว่า เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชเป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2053 เพื่อให้คุ้มครองคนและสัตว์ในเมือง

เส้นทางการเดินทางจาก
เมืองกำแพงเพชรฝั่ง
ตะวันออกไปสุโขทัย

กำแพงเพชร และช่วยบำรุงพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นได้จัดให้มีการซ่อมแปลง
พระมหาธาตุและวัดบวรารทั้งในเมืองและนอกเมือง

ตามจารึกที่ระบุว่าให้มีการซ่อมแปลงพระธาตุและวัดบวรารทั้ง
ในเมืองและนอกเมืองนี้น่าจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้งานศิลปกรรมอิทธิพลจาก
อยุธยาเข้ามาในกำแพงเพชร เห็นได้จากที่วัดช้างรอบมีลวดลายปูนปั้นประดับ
ตัวช้างเป็นลายพันธุ์พฤกษาที่เปรียบได้กับลวดลายบนเครื่องทรงบนฐานของ
พระอิศวร⁹ อีกทั้งยังพบรูปแบบการทำวิหารที่แสดงถึงการได้รับอิทธิพลจาก
อยุธยา โดยปรากฏให้เห็นในวัดเขตรัญญิก ได้แก่ วัดช้างรอบ วัดพระสี่
อิริยาบถ วัดอวาสใหญ่ ซึ่งวัดเหล่านี้เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่โต และปรากฏ
งานทางด้านสถาปัตยกรรมที่เป็นรูปแบบเฉพาะในเมืองกำแพงเพชร

สถาปัตยกรรมภายในวัดอวาสใหญ่

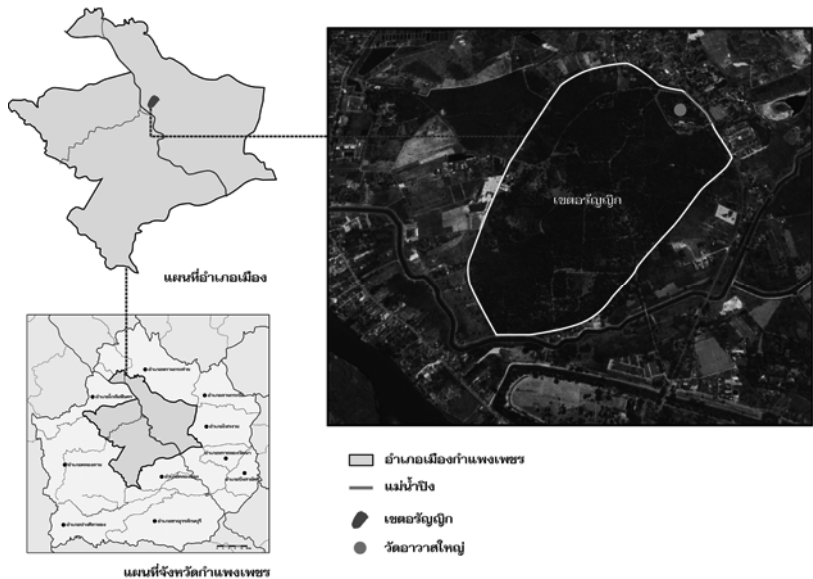
วัดอวาสใหญ่ไม่มีหลักฐานเอกสารหรือจารึกระบุถึงการสร้างที่ชัดเจน
จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จฯ ประพาสเมือง
กำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองอุดรดิตถ์ และเมืองพิษณุโลก
เมื่อ พ.ศ. 2450 จึงปรากฏชื่อวัดอวาสใหญ่ในหนังสือเรื่อง “เที่ยวเมืองพระ
ร่วง” ที่พระองค์พระราชทานขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451 ความว่า

ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ประธาน
วัดอวาสใหญ่

ที่มา : พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,
เสด็จประพาสต้น ร.ศ.125
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พริ้นตังแอนด์พับลิชชิง,
2547), 18.

ตำแหน่งวัดอวาสใหญ่ใน
จังหวัดกำแพงเพชร

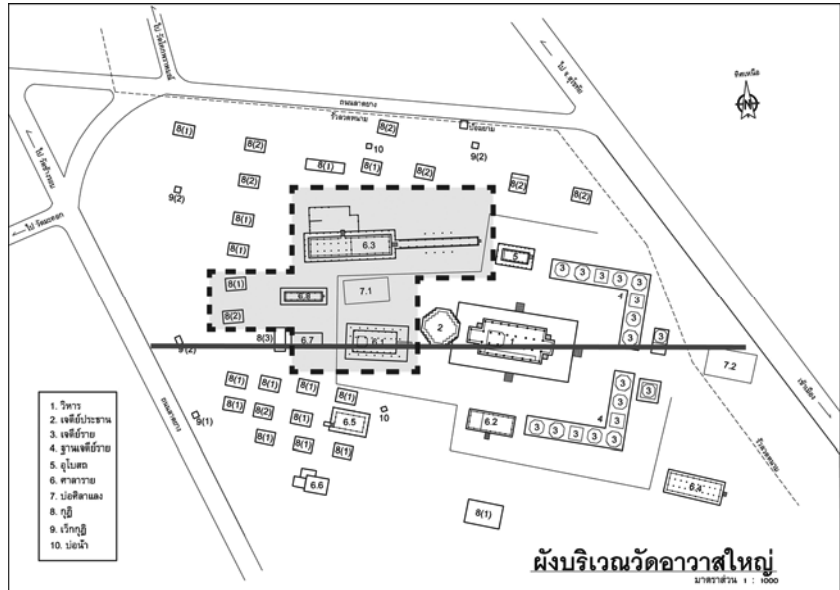

วัดที่ใหญ่ที่สุดในแคว้นนี้ก็คือวัดที่เรียกตามชื่อของราชกรว่า
อวาสใหญ่ ขึ้นสำคัญในวัดนี้คือพระธาตุใหญ่อยู่กลางลาน รอบลาน
มีกำแพงสูงประมาณ 5 ศอก บนกำแพงมีเจดีย์ย่อมๆ ก่อเป็นระยะไว้
รอบ เป็นปวิวารพระมหาธาตุ ตัวพระมหาธาตุเองตั้งบนฐานทักษิณ
มีบันไดขึ้นสี่ด้าน มีกำแพงล้อมรอบทักษิณ ทั้งที่กำแพงและที่ประตูมี
รูปสลักงามๆ เป็นยักษ์บ้างเทวดาบ้าง ฝีมือสลักลงงามน่าดูนัก
น่าจะสันนิษฐานว่า พระธาตุองค์นี้เป็นองค์ที่กล่าวถึงในศิลาจารึก
เมืองกำแพงเพชร

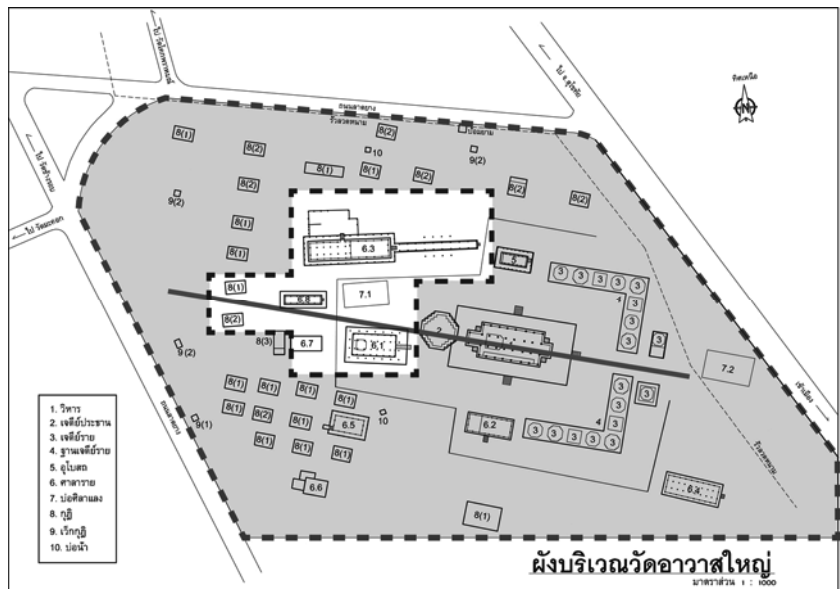
วัดอวาสใหญ่ในปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอุทยาน ซึ่งอยู่ทางทิศ
ตะวันตกของกำแพงเมือง ห่างจากประตูสะพานโคมประมาณ 2 กิโลเมตร
วัดอวาสใหญ่จัดเป็นวัดขนาดใหญ่ โดยมีพื้นที่กว้าง 150 เมตร ยาว 190
เมตร ทางด้านทิศเหนือติดกับวัดตึกพราหมณ์ ทิศตะวันออกติดกับถนนทาง
หลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ทิศใต้ติดกับการอุทยานประวัติศาสตร์
กำแพงเพชร และทิศตะวันตกติดกับวัดริมทาง

ภาพรวมกลุ่มอาคารภายในวัดหันไปทางทิศตะวันออก แต่เมื่อ
สังเกตจะเห็นได้ว่ากลุ่มอาคารภายในวัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือกลุ่มอาคาร
ที่หันไปทางทิศตะวันออก และกลุ่มอาคารที่หันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
สันนิษฐานว่ากลุ่มอาคารที่หันไปทางทิศตะวันออกเป็นกลุ่มอาคารที่สร้างชุด
แรก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มผู้สร้างวัดแรกเริ่มนี้เป็นเพียงบุคคลธรรมดาที่มี
ความต้องการสร้างวัดที่เรียบง่ายตามแนวทางหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ฝ่าย
อรัญวาสี ส่วนกลุ่มอาคารครั้งที่ 2 คือกลุ่มอาคารที่หันไปทางทิศตะวันออก

กลุ่มอาคารที่สันนิษฐานว่า
เกิดขึ้นเมื่อแรกเริ่มสร้างวัด

กลุ่มอาคารหันไปทาง
ทิศตะวันออกเฉียงใต้
สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่ม
อาคารที่สร้างครั้งที่ 2

เฉียงใต้ โดยสิ่งแรกที่น่าจะสร้างขึ้นคือเจดีย์ประธาน แล้วจึงเรียงลำดับจาก
หลังไปหน้า โดยแรกเริ่มเจดีย์ประธานกับวิหารน่าจะสร้างแยกออกจากกัน
แล้วภายหลังจึงมีการบูรณะให้ทั้งเจดีย์และวิหารมาชนกัน สังเกตจากการทำ
ฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบของเจดีย์ประธานซ้อนทับฐานไพทีวิหารอีกชั้นหนึ่ง

กลุ่มอาคารที่สร้างครั้งที่ 2 นี้มีลำดับพัฒนาการค่อยๆ เกิดขึ้น คือ
ไม่อาจเกิดคราวเดียวพร้อมกันทั้งหมด โดยการสร้างกลุ่มอาคารชุด 2 ในช่วง
แรกนั้นสันนิษฐานว่า ผู้สร้างยึดหลักการสร้างตามแผนผังรูปแบบสุโขทัย คือ

วิหารอยู่ด้านหน้า เจดีย์ประธานอยู่ด้านหลัง ในลักษณะเรียงตัวกันในแกนประธาน มีอุโบสถอยู่ด้านข้างกลุ่มอาคารหลัก จากนั้นจึงมีการสร้างเพิ่มเติม โดยเริ่มใช้แบบแผนการสร้างวัดของอยุธยา คือมีการวางผังแบบสมมาตร สร้างเจดีย์ราย และเจดีย์คูหน้า เป็นต้น

สำหรับเขตสังฆาวาส เริ่มมีการสร้างกุฏิหลายหลังพร้อมกับกลุ่มอาคารครั้งที่ 2 ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าชื่อวัดอวาสใหญ่ตั้งขึ้นภายหลังที่เกิดหมู่กุฏิจำนวนมาก โดยความหมายของชื่อวัดอวาสใหญ่นั้น น่าจะมาจากคำว่า “อวาส” โดยให้ความหมายที่เน้นไปทางเชิงตัวเรือนที่ใช้อยู่อาศัยมากกว่า “อวาส” จึงเป็นส่วนย่อยภายใน “อาราม” ที่หมายถึงพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานทั้งเขต¹⁰ ดังนั้น ชื่อวัดอวาสใหญ่จึงน่าจะหมายถึงวัดที่มีกุฏิขนาดใหญ่

เจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่

ตำแหน่งเจดีย์ประธานอยู่บริเวณติดท้ายวิหารวางอยู่ในแกนตั้งตะวันออก-ตะวันตก เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งเจดีย์ประธานในเขตพุทธาวาสจะตั้งค่อนข้างไปทางท้ายของแผนผัง แต่ถ้าดูจากแผนผังของวัด เจดีย์ประธานจะตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของแผนผังวัด วัสดุที่ใช้เป็นศิลาแลง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมพบเพียงแต่ส่วนฐานและเรือนธาตุรวมความสูง 8.84 เมตร องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมประกอบไปด้วยฐานล่างสุดเป็นฐานเชิงในผังแปดเหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ ส่วนเรือนธาตุประกอบด้วยฐานเชิงในผังย่อมุมไม้ยี่สิบซ้อนกันสองชั้น ฐานบัวยึดท้องไม้สูงในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ คาดด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น

จากรูปแบบดังกล่าวในการศึกษาที่ผ่านมา มีการสันนิษฐานถึงเจดีย์ไว้หลายรูปแบบดังต่อไปนี้

แบบที่ 1 สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นทรงมณฑปยอดปราสาทที่พัฒนามาจากปราสาทขอม แต่มีพัฒนาการไปไกลจากต้นแบบจนไม่เข้าใจระเบียบวิธีของปราสาทขอมแล้ว ลักษณะเดียวกันกับศาลหลักเมืองที่เมืองศรีสะเกษลาย ส่วนฐานทำเป็นฐานสูง มีการประดับลูกแก้วอกไก่ น่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21¹¹

แบบที่ 2 สันนิษฐานว่าคล้ายเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง นอกเมืองเก่าสุโขทัยด้านทิศตะวันออก เนื่องจากมีส่วนคล้ายกับฐานเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังที่ส่วนฐานมีลักษณะการขยายช่วงท้องไม้ของฐานบัวชั้นล่างให้เป็นผนังสูง¹²

แบบที่ 3 สันนิษฐานว่าคล้ายกับเจดีย์มณฑปและทรงวิมานที่พบในวัดเจดีย์เจ็ดแถว¹³

แนวทางในการสันนิษฐานเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่

บน : สภาพปัจจุบันของ
เจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่
ล่าง : ส่วนฐานของเจดีย์
ประธานถูกฐานวิหารก่อทับ

อย่างแรกคือการพิจารณาถึงรูปแบบฐานเจดีย์ที่ยังคงเหลือ เริ่มจากฐานเชิงแปดเหลี่ยมซึ่งเป็นฐานที่นิยมในการทำเจดีย์ทรงระฆังที่กำแพงเพชร และฐานบัวในผังย่อมุมไม้ยี่สิบคาคด้วยลูกแก้วอกไก่เป็นฐานของเจดีย์ทรงระฆัง ดังนั้นแล้วความเป็นไปได้ว่าส่วนที่หายไปต่อจากฐานเจดีย์ที่เหลืออยู่นั้นน่าจะเป็นการทำเจดีย์ทรงระฆัง

จากการสำรวจรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังในเมืองกำแพงเพชรนั้นพบว่าการทำเจดีย์ทรงระฆังฐานกลมและฐานแปดเหลี่ยม โดยเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมเป็นรูปแบบที่นิยมทำในกำแพงเพชรมากที่สุด สามารถจัดลำดับพัฒนาการได้ดังต่อไปนี้

แรกเริ่มน่าจะรับรูปแบบการทำเจดีย์แปดเหลี่ยมในภาคกลาง บริเวณจังหวัดเพชรบุรี สุพรรณบุรี ชัยนาท¹⁴ ที่นิยมสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 โดยมีต้นแบบมาจากเจดีย์แปดเหลี่ยม มีชื่อเรียกว่ารัตนเจดีย์ ในศิลปะหริภุญไชย รูปแบบเจดีย์ที่กำแพงเพชรที่มีลักษณะใกล้เคียงมากที่สุดพบที่วัดพระปรารักษ์ เมืองไตรตรังซ์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเจดีย์ที่กำแพงเพชรรับมานั้น คือการทำฐานเชิงแปดเหลี่ยมซ้อน 3 ชั้น ต่อด้วยฐานบัวแปดเหลี่ยมที่มีการทำเรือนธาตุแปดเหลี่ยมต่อเนื่องกัน แต่แตกต่างจากเจดีย์แปดเหลี่ยมที่อื่น คือเรือนธาตุแปดเหลี่ยมไม่มีการทำช่องจรนำ ส่วนเหนือเรือนธาตุไม่มีการประดิษฐานพระพุทธรูปหรือทำซุ้มหน้านางของจรนำ เป็นเพียงชั้นมาลัยมาลัยเถาซ้อนกันสามชั้นแล้วจึงเป็นชั้นบัวปากระฆังและองค์ระฆัง การพบเจดีย์แปดเหลี่ยมที่นิยมสร้างในภาคกลางที่เมืองไตรตรังซ์น่าจะตรงกับช่วงที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิมีอำนาจในบริเวณนั้น โดยได้ปรากฏชื่อเมืองไตรตรังซ์ในจารึกหลักที่ 38 (ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร)¹⁵ กล่าวว่า มีบรรดาเจ้าเมืองเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์จากกรุงศรีอยุธยาที่ไปประทับอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร ซึ่งหนึ่งในบรรดาเจ้าเมืองที่เข้าเฝ้านั้นได้มีชื่อเจ้าเมืองไตรตรังซ์รวมอยู่ด้วย สันนิษฐานว่าช่วงเวลานั้นอยู่ในราวรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹⁶

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของเจดีย์แรกเริ่มได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์แปดเหลี่ยมภาคกลาง ในระยะต่อมาเริ่มมีการทำช่วงฐานให้กว้างและสูงขึ้นแต่ยังคงรูปแบบเหมือนเดิม คือ ทำฐานเชิงแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ต่อด้วยฐานบัวแปดเหลี่ยมคาคด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น เหนือชุดฐานได้นำรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังศิลปะสุโขทัยมาผสม คือมีการทำชั้นบัวถลา 3 ชั้นรองรับองค์ระฆัง จึงทำให้เจดีย์ในช่วงนี้มีลักษณะฐานกว้างรองรับองค์ระฆังที่ใหญ่ การที่นำรูปแบบเจดีย์สุโขทัยมาผสมกับเจดีย์แปดเหลี่ยมภาคกลางนั้นน่าจะเกิดจากพื้นที่บริเวณเมืองกำแพงเพชรก่อนหน้านี้ที่ราชวงศ์สุพรรณภูมิเข้ามาอิทธิพลนั้นได้มีอิทธิพลของสุโขทัยอยู่ก่อนแล้ว ครั้นเมื่ออิทธิพลของราชวงศ์สุพรรณภูมิเข้ามาจึงเกิดการผสมผสานทางศิลปะ ทำให้มีรูปแบบเจดีย์ใหม่ที่เป็นรูปแบบ

เฉพาะในกำแพงเพชร ลักษณะเจดีย์ดังกล่าวพบได้ทั้งเขตนครชุม วัดหนองยายช่วย และวัดพระนอน เขตอรัญญิก

รูปเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมกำแพงเพชรได้พัฒนาช่วงฐานให้สูงขึ้น โดยจากเดิมที่ทำฐานเชิงแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ต่อด้วยฐานบัวแปดเหลี่ยมคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น ได้เพิ่มเป็นฐานบัวแปดเหลี่ยมคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ส่วนชั้นฐานบัวแปดเหลี่ยมชั้นที่ 2 ที่ส่วนฐานยืดยาวนั้นได้ส่งผลให้การทำองค์ระฆังเล็กลง แต่อย่างไรก็ตามส่วนรองรับองค์ระฆังยังคงเป็นรูปแบบสืบเนื่องที่ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย

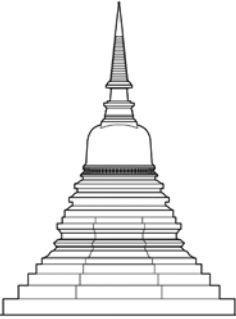
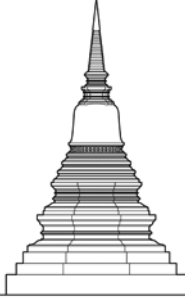
ข้อสังเกตการทำรูปแบบเจดีย์ในช่วงนี้ สิ่งสำคัญที่เพิ่มมาคือการทำฐานบัวในผังแปดเหลี่ยมคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากการรับอิทธิพลเจดีย์ที่นิยมสร้างในเชียงใหม่ โดยน่าจะเข้ามาในช่วงหลังที่พระเจ้าติโลกราชเข้ามาทำสงครามกับอยุธยา พ.ศ. 1994 หรือหลังจากที่ทั้งสองอาณาจักรสงบศึกสงครามเมื่อ พ.ศ. 2018 ซึ่งในบรรดาเจดีย์ระฆังฐานแปดเหลี่ยมในเชียงใหม่ส่วนนี้น่าจะมีวิวัฒนาการต่อมาจากกลุ่มเจดีย์ที่มีส่วนรองรับองค์ระฆังอยู่ในผังกลม โดยเจดีย์ทรงระฆังผังแปดเหลี่ยมในเชียงใหม่พบอยู่ในศิลปะล้านนาอย่างต่อเนื่อง และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21¹⁷ อันตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราชที่พระองค์เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนพระสงฆ์ในปางแดง โดยศาสนสถานที่ยกสร้างขึ้นภายในปางแดงนั้นมักจะทำเจดีย์ในผังแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่¹⁸

รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมที่จัดอยู่ในช่วงนี้พบเพียงฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิงหรือฝั่งเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน โดยพบเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม 2 ชั้นที่วัดพระธาตุ ทั้งเจดีย์ประธานและเจดีย์คู่หน้า ซึ่งที่เจดีย์ประธานวัดพระธาตุนั้นยังพบการทำบัลลังก์ย่อมุม ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมทำในเจดีย์ล้านนา

จากการที่เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมที่กำแพงเพชรได้รับรูปแบบเจดีย์ล้านนามาในช่วงสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้น ทำให้ช่วงรับเอารูปแบบเจดีย์ศิลปะล้านนาเข้ามาใช้ โดยได้เปลี่ยนรูปทรงเจดีย์ให้สูงขึ้นตามลักษณะเจดีย์ทรงระฆังในล้านนา จากเดิมเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมที่มีการทำฐานบัวแปดเหลี่ยมซ้อน 2 ชั้น ได้เพิ่มฐานบัวผังกลมอีก 1 ชั้น ทำให้กลายเป็นมีฐานบัว 3 ชั้นรองรับบัวถลา ซึ่งเป็นงานรูปแบบเฉพาะที่พบในกำแพงเพชร ในส่วนการทำลวดบัวประดับนั้นมีการประดับบัวลูกฟักแทนที่การทำบัวลูกแก้วอกไก่ โดยในฐานบัวแปดเหลี่ยมทำบัวลูกฟัก 2 เส้นทั้ง 2 ชั้น ส่วนชั้นฐานบัวผังกลมทำบัวลูกฟัก 1 เส้น ซึ่งการทำบัวลูกฟัก 2 เส้นเป็นระเบียบของงานศิลปะอยุธยา แต่ถ้าเป็นการประดับเพียงเส้นเดียว น่าจะเป็นการผสมผสานระหว่างอยุธยากับล้านนา¹⁹ ซึ่งการทำฐานบัวลูกฟักนี้น่าจะมาพร้อมอิทธิพลศิลปะอยุธยาในช่วงที่มีการบูรณะเมืองกำแพงเพชรครั้งใหญ่ตามข้อความที่ปรากฏจารึกบริเวณฐานพระอิศวร พ.ศ. 2053²⁰

ในส่วนฐานรองรับองค์ระฆังนั้นยังคงทำเป็นชั้นบัวลาอย่างเดิมเหมือนสุโขทัย และเนื่องจากการทำฐานที่สูงขึ้นจึงทำให้องค์ระฆังเล็กลงอย่างมาก ตัวอย่างงานเจดีย์ลักษณะดังกล่าวพบเพียงที่วัดคงหวายเท่านั้น ข้อสังเกตทางรูปแบบเจดีย์ที่พบในกำแพงเพชรนอกจากเรื่องฐานบัวแปดเหลี่ยมแล้ว ยังพบว่าเจดีย์ที่กำแพงเพชรมิใช่ทำฐานเพียงชั้นเดียวแต่มีทั้งการทำฐานเพียงเตี้ยและสูง ซึ่งการทำฐานเพียงสูงจะพบมากในวัดเขตรอัญญิก เป็นไปได้ว่าช่างต้องการปรับหน้าดินเพื่อทำฐานให้มั่นคงหรือปรับพื้นที่เท่ากัน²¹

ลายเส้นแสดงพัฒนาการ
เจดีย์ทรงระฆังฐาน
แปดเหลี่ยมในกำแพงเพชร

พัฒนาการเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมในกำแพงเพชร				
พุทธศตวรรษที่ 20		พุทธศตวรรษที่ 21		
ระยะที่ 1	ระยะที่ 2	ระยะที่ 3	ระยะที่ 4	
				
วัดพระปรมาภิไธย	วัดพระนอน	วัดพระธาตุ	วัดคงหวาย	

อย่างไรก็ดีงานศิลปกรรมกำแพงเพชรครั้งหนึ่งได้ไปปรากฏในอาณาจักรสุโขทัย จากการที่มหาธรรมราชาองค์หนึ่งของสุโขทัยมีความต้องการจะสร้างวัดศรีพิจิตรกิตติกลาราม จึงได้นิมนต์พระผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชรมาเป็นผู้อำนวยการสร้าง ตามที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกที่ 46 (จารึกวัดตาเถรชิงหนิง) พ.ศ. 1943 ซึ่งในช่วงนั้นอำนาจของเมืองกำแพงเพชรอยู่เหนือสุโขทัย เห็นได้จากการมีศิลาจารึกระบุว่าเจ้านครอินทร์เสด็จมาทำราชาภิเษกที่เมืองกำแพงเพชร นอกจากนี้ในศิลาจารึกยังมีข้อความให้ใช้กฎหมายลักษณะลักพาเพื่อใช้บังคับร่วมกันมาประดิษฐาน ณ กลางเมืองคือวัดมหาธาตุ-วัดสระศรี ในเขตเมืองสุโขทัยใน พ.ศ. 1940²² อันแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ทางการเมืองกำแพงเพชร หลังจากนั้นความป็นศูนย์รวมทางอำนาจและศาสนาของเมืองกำแพงเพชรได้หมดไปพร้อมกับเวลาที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จขึ้นเสวยราชย์ที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1952²³

บทวิเคราะห์

จากหัวข้อสถาปัตยกรรมภายในวัดอวาสใหญ่ทำให้ทราบถึงลำดับสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นภายในวัด โดยแบ่งออกเป็น 2 ครั้งใหญ่ โดยกลุ่มอาคารที่สร้างในครั้งแรกจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าแรกเริ่มในการสร้างวัดยังไม่มีการสร้างเจดีย์ประธาน น่าจะมีเพียงการสร้างวิหารเป็นอาคารหลักของวัด ซึ่งในปัจจุบันอาคารดังกล่าวคือศาลารายทางด้านหลังของเจดีย์ประธาน กลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นในคราวแรกน่าจะเกิดในช่วงที่อิทธิพลสุโขทัยยังคงมีอำนาจในบริเวณแถบนี้ เห็นได้จากการวางผังที่เรียบง่ายตามหลักแนวทางการสร้างวัดในเขตอริยวาสี ในคราวสร้างกลุ่มอาคารครั้งที่ 2 ได้มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมอย่างมากมาย และมีการเปลี่ยนการหันทิศเล็กน้อยจากทิศตะวันออกเป็นทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีการวางผังที่ได้รับอิทธิพลจากการสร้างวัดในศิลปะสุโขทัย คือวิหารอยู่ด้านหน้า เจดีย์ประธานอยู่ด้านหลัง วางตัวในแกนตะวันออก-ตะวันตก มีอุโบสถวางตัวข้างแกนประธาน อีกทั้งลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารที่เริ่มมีศิลปะอยุธยาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จากลักษณะดังกล่าวทำให้สันนิษฐานอย่างกว้างถึงอายุของเจดีย์ประธานได้ว่าน่าจะสร้างอยู่ในช่วงปลายสุโขทัย ต้นอยุธยา คือพุทธศตวรรษที่ 20-21

เจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่ปรากฏให้เห็นฐานที่เป็นลักษณะสำคัญ 2 ชั้น คือ ฐานแปดเหลี่ยมและฐานย่อมุมไม้ยี่สิบคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานแบ่งออกเป็น 2 แนวทาง 3 รูปแบบ

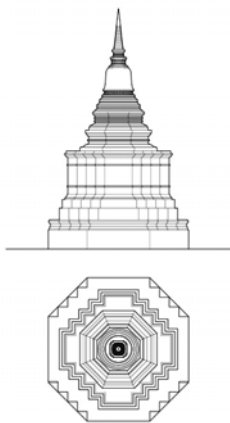
แนวทางที่ 1 สันนิษฐานจากแนวคิดการสร้างเจดีย์บนฐานแปดเหลี่ยมที่ปรากฏในกำแพงเพชร โดยนำผลของการศึกษาพัฒนาการเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมของกำแพงเพชรมาเป็นแนวทางการสันนิษฐาน คาดว่าส่วนที่หายไปน่าจะเป็นรูปแบบเจดีย์ที่จัดอยู่ในระยะกลางถึงระยะปลาย หรืออยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะทางสถาปัตยกรรมออกเป็น 2 รูปแบบ

1.1 แบบสันนิษฐานแรก เชื่อว่าส่วนที่หายไปของเจดีย์ประธานน่าจะเป็นรูปแบบเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลล้นนาในช่วงที่พระเจ้าติโลกราชเข้ามาทำสงครามกับอยุธยา คืออยู่ราวในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ในช่วงเวลานี้ศิลปะอิทธิพลทางศิลปะล้นนาได้แพร่ลงมาพร้อมกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่ปรากฏให้เห็นได้ชัดคือการทำฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ร่วมกับการทำบัลลังก์ย่อมุม ดังที่ปรากฏเป็นรูปแบบเจดีย์ประธานวัดพระธาตุ ในการทำฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้นนั้นเป็นที่นิยมอย่างมาก โดยปรากฏให้เห็นในการทำรูปแบบเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมของนิกายวัดป่าแดงที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นนิกายที่พระเจ้าติโลกราชสนับสนุนอยู่ ดังนั้นถ้าตามข้อสันนิษฐานว่าวัดอวาสใหญ่ได้สร้างเจดีย์ในช่วงเวลานี้ ส่วนที่หายไปควรจะฐานบัวแปดเหลี่ยมคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของ

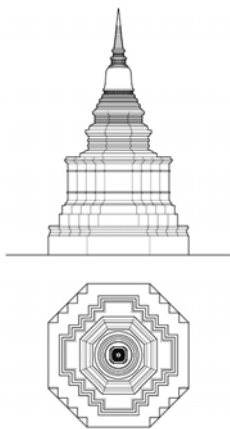
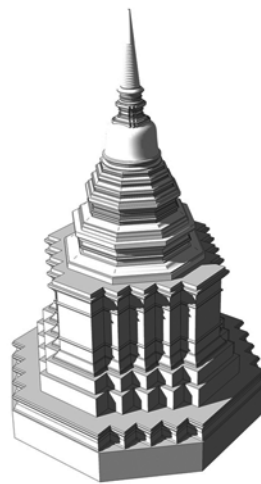
กำแพงเพชร ต่อด้วยฐานบัวแปดเหลี่ยมคอดด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ที่ได้รับอิทธิพลจากล้านนา แล้วจึงเป็นชุดฐานบัวกลา 3 ชั้น ที่เป็นรูปแบบของกระซังของสุโขทัยรองรับองค์ระฆัง ซึ่งลักษณะรูปแบบเจดีย์คล้ายกับเจดีย์ประธานวัดพระธาตุ หรืออาจกล่าวได้ว่าเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่สร้างร่วมสมัยกับเจดีย์ประธานวัดพระธาตุ

1.2 แบบสันนิษฐานที่ 2 เชื่อว่าส่วนที่หายไปของเจดีย์ประธานน่าจะเป็นรูปแบบเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอยุธยา คืออยู่ราวในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 หลังจากเหตุการณ์สงครามระหว่างล้านนากับอยุธยาหรือหลังรัชกาลพระเจ้าติโลกราชแล้ว โดยเป็นช่วงที่เมืองกำแพงเพชรสามารถสร้างวัดวาอารามหรือซ่อมแซมบ้านเมืองได้อย่างเต็มที่ ตามเหตุการณ์ในจารึกฐานพระอิศวรที่ว่าใน พ.ศ.2053 ให้มีการซ่อมพระธาตุ รวมทั้งวัดในเมืองและนอกเมือง จึงเป็นช่วงจังหวะเหมาะแก่การสร้างวัด ซึ่งรูปแบบศิลปกรรมในช่วงนี้ปรากฏให้เห็นงานที่ได้รับอิทธิพลอยุธยา เริ่มจากลวดลายผ้านุ่งของฐานพระอิศวรใกล้เคียงกับลวดลายปูนปั้นประดับตัวช้างเป็นลายพันธุ์พฤกษาที่วัดช้างรอบ โดยลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดช้างรอบที่สำคัญคือ เจดีย์ช้างรอบที่มีการทำฐานประดับด้วยบัวลูกฟัก แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลศิลปะอยุธยาเข้ามาใช้ในงานแล้ว นอกจากนี้เจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยมที่กำแพงเพชรยังมีการทำฐานบัวลูกฟักประดับที่ฐานบัวแปดเหลี่ยมแทนที่บัวลูกแก้วอกไก่ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือที่เจดีย์วัดดงหวาย สอดคล้องกับรูปแบบวิหารที่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอยุธยาแล้ว ดังนั้นถ้าตามข้อสันนิษฐานว่าวัดอวาสใหญ่ได้สร้างเจดีย์ในช่วงเวลานี้ ส่วนที่หายไปควรจะฐานบัวแปดเหลี่ยมประดับด้วยบัวลูกฟัก 2 เส้นทั้งสองฐาน แล้วตามด้วยส่วนรองรับองค์ระฆังคือชั้นบัวกลาซ้อนกัน 3 ชั้นที่ทำสืบเนื่องต่อกันมา

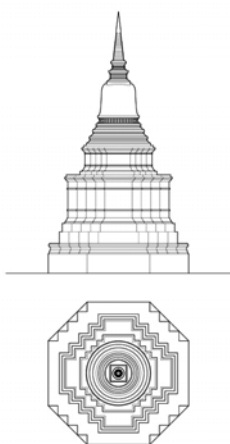
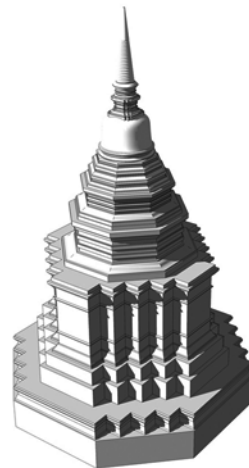
แนวทางสันนิษฐานที่ 2 (แบบสันนิษฐานที่ 3) สันนิษฐานจากรูปแบบฐานบัวย่อมุมไม้ยี่สิบ โดยเปรียบเทียบกับวัดที่มีหลักฐานว่ามีอิทธิพลจากทางกำแพงเพชรในการก่อสร้าง คือวัดศรีพิจิตรกิริติกลยาราม มีรูปแบบการทำฐานเจดีย์คล้ายกับวัดอวาสใหญ่ ซึ่งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นเมืองกำแพงเพชรมีอำนาจเหนือทางสุโขทัย จึงเป็นไปได้ที่รูปแบบเจดีย์กำแพงเพชรจะไปปรากฏเป็นเจดีย์ที่สุโขทัย ดังนั้นถ้าตามข้อสันนิษฐานว่าวัดอวาสใหญ่ได้สร้างเจดีย์ในช่วงเวลานี้ ส่วนที่หายไปควรจะฐานบัวในผังย่อมุมไม้ยี่สิบคอดด้วยลูกแก้วอกไก่สองเส้น แล้วตามด้วยรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย คือมีชั้นบัวกลาซ้อนกัน 3 ชั้น รองรับองค์ระฆังที่ใหญ่ ซึ่งจะมีรูปแบบคล้ายวัดศรีพิจิตรกิริติกลยาราม คืออยู่ในช่วงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20

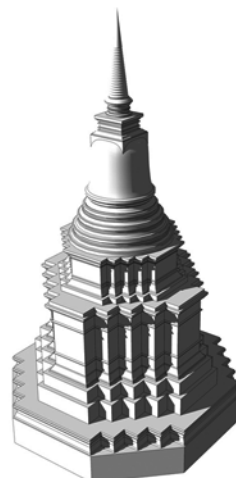
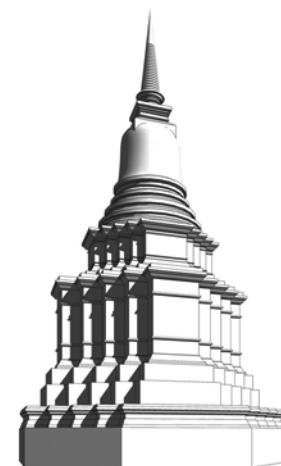
แบบสันนิฐานฐานเจดีย์วัดอ่าวตาศใหญ่ รูปแบบที่ 1
มาตราส่วน 1:125

แบบสันนิฐานฐานเจดีย์วัดอ่าวตาศใหญ่ รูปแบบที่ 2
มาตราส่วน 1:125

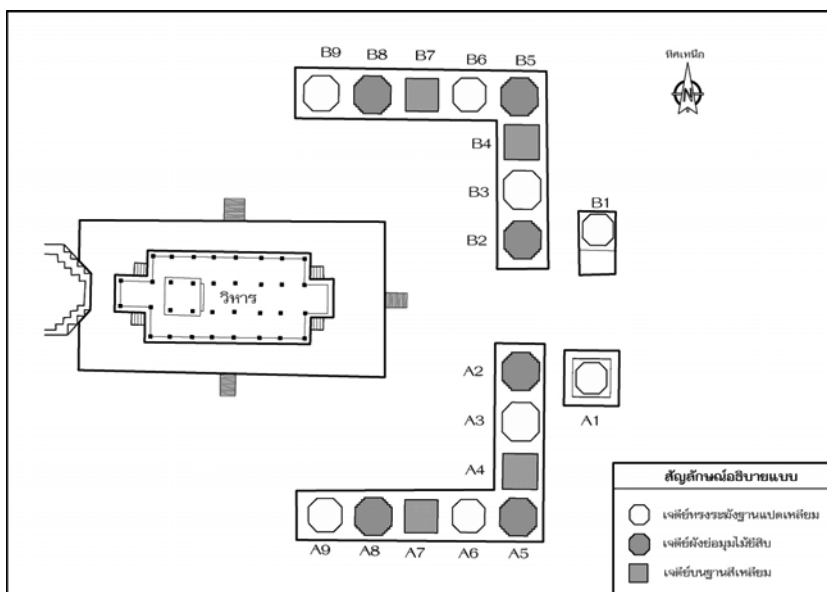
แบบสันนิฐานฐานเจดีย์วัดอ่าวตาศใหญ่ รูปแบบที่ 3
มาตราส่วน 1:125

เจดีย์รายวัดอาวาสใหญ่

ตั้งอยู่ทางด้านหน้าวัดอาวาสใหญ่ ปรากฏให้เห็นทางด้านทิศตะวันออก เรียงตัวกันบนฐานไพทีรูปตัว L ที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นฐานบัวคาดด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น โดยฐานไพทีลักษณะนี้เป็นรูปแบบเฉพาะที่พบเพียงที่วัดอาวาสใหญ่เท่านั้น ในขณะที่วัดอื่นจะทำเจดีย์รายบนฐานไพทีที่มีลักษณะฐานเขียงสี่เหลี่ยม ไม่มีการหักมุมหรือประดับบัวลูกแก้วอกไก่ที่ฐาน เช่นที่วัดช้างรอบ แนวคิดการทำเจดีย์รายบนฐานไพทีนี้สันนิษฐานว่าเป็นแนวคิดที่นิยมทำในสมัยอยุธยา เนื่องจากในสมัยสุโขทัยมักสร้างเจดีย์รายโดยไม่กำหนดตำแหน่งหรือสร้างไม่พร้อมกัน ทำให้เจดีย์รายในวัดสมัยสุโขทัยนั้นสร้างเรียงติดกัน แต่ในสมัยอยุธยาก็มีการทำเจดีย์รายที่เป็นระบบ คือมีการกำหนดการวางเจดีย์รายให้เข้ากับผังวัดหรือเข้ากับเจดีย์ประธาน ดังนั้น **เจดีย์รายวัดอาวาสใหญ่จึงเป็นการทำเจดีย์รายให้อยู่บนฐานเดียวกัน ทำให้เจดีย์เหล่านั้นทำหน้าที่เป็นเจดีย์บริวารแทน** ส่วนการทำเจดีย์รายประดิษฐานอยู่คู่หน้าทางทิศตะวันออกหรือทางเข้าด้านหน้าวัด (เจดีย์ราย A 1 และ เจดีย์ราย B1) ตามตำแหน่งแผนผังวัดทำหน้าที่เป็นเจดีย์คู่หน้า ทำให้แผนผังเกิดความสมดุล และเน้นทางเข้าวัดคือทางทิศตะวันออก ซึ่งรูปแบบการทำเจดีย์คู่หน้าที่กำแพงเพชรนอกจากจะปรากฏในวัดอาวาสใหญ่แล้วยังปรากฏที่วัดพระธาตุในเขตกำแพงเมืองเช่นกัน

รูปแบบการวางตำแหน่งเจดีย์รายบนฐานไพทีและเจดีย์รายคู่หน้าที่วัดอาวาสใหญ่สันนิษฐานได้ว่าเป็นการนำเรื่องรูปแบบจัดวางในแผนผังวัดในสมัยอยุธยามาใช้ โดยทำในรูปแบบของการวางผังที่สมมาตร มีการวางสิ่งก่อสร้างในลักษณะที่เหมือนกันทั้งซ้าย-ขวา ซึ่งการจัดวางรูปแบบดังกล่าว

ตำแหน่งการวางเจดีย์รายที่แสดงให้เห็นว่าทั้งสองฝั่งทำเหมือนกัน

เจดีย์รายที่ทำฐานแปดเหลี่ยม

เกี่ยวข้องกับแนวคิดการกำหนดแผนผังวัดให้มีฐานะเป็นองค์ประกอบย่อยหนึ่งของภูมิจักรวาล โดยเปรียบเทียบเสมือนทวีป 4 ทวีปที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุแกนกลางของจักรวาล อันเป็นการนำแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ที่กษัตริย์มีฐานะเป็นเทวราชมาใช้ โดยกษัตริย์เป็นผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดและทรงความศักดิ์สิทธิ์ในมณฑล และมีเมืองหลวงเป็นศูนย์กลางปกครองบริวาร

ทางด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเจดีย์ราย พบว่าเจดีย์รายทั้งสองฝั่งมีการสร้างที่เหมือนกันด้านละ 9 องค์ มีการสร้างเจดีย์ผังแปดเหลี่ยม ผังย่อมุมไม้ยี่สิบ และผังสี่เหลี่ยมวางเรียงสลับกันไป สภาพปัจจุบันเจดีย์รายที่เหลือสมบูรณ์มากที่สุดคือ เจดีย์ผังแปดเหลี่ยม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมประกอบด้วยฐานเชิงผังแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้นเหนือขึ้นไปฐานบัวในผังแปดเหลี่ยม และมีฐานบัวในผังกลมรองรับชั้นมาลัยเถาซ้อนกัน 3 ชั้น แล้วจึงเป็นชั้นบัวปากระฆังและองค์ระฆัง ความสูงโดยรวมของเจดีย์องค์นี้ประมาณ 5 เมตร ส่วนเจดีย์ผังย่อมุมไม้ยี่สิบและผังสี่เหลี่ยมไม่ปรากฏให้เห็นถึงส่วนองค์ระฆัง

สำหรับเจดีย์ผังย่อมุมไม้ยี่สิบมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมประกอบด้วย ฐานเชิงในผังย่อมุมไม้ยี่สิบซ้อนกัน 3 ชั้น แล้วจึงเป็นฐานบัวในผังย่อมุมไม้ยี่สิบคานด้วยลูกฟัก 1 เส้น เหนือขึ้นไปเป็นชุดฐานบัวในผังย่อมุมไม้ยี่สิบคานด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น

ส่วนเจดีย์ผังสี่เหลี่ยมมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมประกอบด้วย ฐานเชิงซ้อนกัน 3 ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมคานด้วยลูกแก้วอกไก่ 1 เส้น ซ้อนกัน 3 ชั้น เพียงแต่ในชั้นที่ 3 คานด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น

ในการสันนิษฐานรูปแบบเจดีย์รายวัดอวาสใหญ่ดูจากเจดีย์ที่มีสภาพสมบูรณ์มากที่สุด คือเจดีย์ที่ทำฐานแปดเหลี่ยม เนื่องจากยังคงเหลือให้เห็นถึงองค์ระฆัง จึงสันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ และเจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมควรจะมียอดเป็นทรงระฆังเหมือนกับเจดีย์ที่ทำฐานแปดเหลี่ยม อย่างไรก็ตามสำหรับเจดีย์ในผังย่อมุมไม้ยี่สิบ สันนิษฐานว่ามีลักษณะคล้ายเจดีย์รายวัดเจดีย์เจ็ดแถว แตกต่างตรงที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวมีการทำคูหาที่เรือนธาตุ โดยเรียกรูปแบบเจดีย์นี้ว่าทรงวิมานหรือทรงมณฑป ซึ่งเป็นเจดีย์ลักษณะพิเศษ อาจจัดอยู่ในประเภทเจดีย์ทรงปราสาทเพราะมีการซ้อนชั้นส่วนบน²⁴

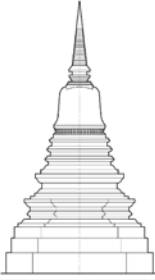
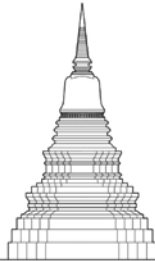
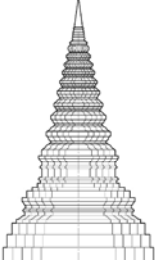
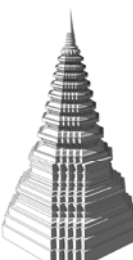
จากสภาพปัจจุบันของเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยมที่เห็นส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นชั้นบัวลูกแก้วหรือชั้นมาลัยเถาซึ่งเป็นที่นิยมสร้างในเจดีย์ทรงระฆัง ศิลปะอยุธยา ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์รายในวัดอวาสใหญ่น่าจะร่วมสมัยหรือได้รับอิทธิพลรูปแบบเจดีย์อยุธยา

บน : เจดีย์รายที่ทำฐานย่อมุมไม้ยี่สิบ

ล่าง : เจดีย์รายที่ทำฐานสี่เหลี่ยม

ตารางแสดงลายเส้น
สันนิษฐานเจดีย์ราย
วัดอวาสใหญ่

ตารางแสดงภาพสันนิษฐานเจดีย์รายทั้ง 3 แบบ วัดอวาสใหญ่			
เจดีย์รายฐานแปดเหลี่ยม เจดีย์ราย A1, A3, A6, A9, B1, B3, B6, B9			
เจดีย์รายฐานย่อมุมไม้สิบสอง เจดีย์ราย A2, A5, A8, B2, B5, B8			
			
เจดีย์รายฐานสี่เหลี่ยม เจดีย์ราย A4 A7, B4, B7			

เชิงอรรถ

¹ ศรีศักรวัลลิโภดม, “กำแพงเพชร,” *เมืองโบราณ* 7, 1 (ธันวาคม-มีนาคม, 2524), 34.

² เสนอ นิลเดช, “สถาปัตยกรรมเมืองกำแพงเพชร,” ใน *รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร* (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2528) : 49.

³ ในการสันนิษฐานเรื่องตำแหน่งของเมืองซากังรานั้น พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์ ได้เสนอข้อคิดว่า ซากังราวคือชื่อเมืองที่เกิดจากการคัดลอกชื่อผิด ซึ่งควรจะเป็น “ซากนราว” หรือ “ซากันราว” ส่วนเมือง “ซากังราว” น่าจะเป็นเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำน่าน โดยให้เหตุผลเรื่องเส้นทางการเดินทัพของพระเจ้าติโลกราชเมื่อ พ.ศ. 1994 ดู พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์, “ซากังราวเป็นชื่อเก่าของเมืองกำแพงเพชรจริงหรือ?”, *ศิลปวัฒนธรรม* 5, 9 (มิถุนายน, 2527) : 44-47.

⁴ ไกรสิน อุ่นใจจิตต์, “การตั้งถิ่นฐานชุมชนและโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร : ข้อเสนอใหม่,” *เมืองโบราณ* 26, 3 (กรกฎาคม 2543) : 11.

⁵ สุรพล คำธิกุล, *เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำโขงในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 328.

⁶ บุญหลง ศรีกนก, “ประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร ในสมัยกรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กำแพงเพชร* (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2528), 330-331.

⁷ ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงแพทย, “กำแพงเพชร : เมืองที่ถูกกลืนไปจากหน้าประวัติศาสตร์” *ศิลปากร* 32, 5 (พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2531) : 17-18.

⁸ อาจเป็นชื่อตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชหรืออาจใช้ในกรณีที่ผู้นั้นเป็นเชื้อสายของผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชที่มีความสัมพันธ์กันกับราชวงศ์สุโขทัยโดยตรง จึงได้ขึ้นไปบูรณะเมืองกำแพงเพชร ดู ประทีป ชุมพล, “ศรีธรรมราช” กับการศึกษาเกี่ยวกับจารึกบนฐานพระอิศวรจังหวัดกำแพงเพชร,” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กำแพงเพชร* (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2528), 240.

⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม* (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 28.

¹⁰ สมคิด จิระทัศนกุล, *รู้เรื่อง วัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถาปัตยกรรมไทย* (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2554), 7.

¹¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม* (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 27.

¹² ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามเพชร, *รายงานการบูรณะโบราณสถาน วัดอวาสใหญ่ จังหวัดกำแพงเพชร* (ม.ป.ท. : สามเพชร, 2545), 52 อ้างถึงใน อนันต์ ชูโชติ “มรดกทางวัฒนธรรม กำแพงเพชรเมืองมหัศจรรย์,” เอกสารประกอบการอบรมเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร, 2542), 71. (อัคราเสนา)

¹³ ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามเพชร, *รายงานการบูรณะโบราณสถาน วัดอวาสใหญ่ จังหวัดกำแพงเพชร* (ม.ป.ท. : สามเพชร, 2545), 52 อ้างถึงใน กรมศิลปากร, กองโบราณคดี. *รายงานทางวิชาการเพื่อประกอบการพิจารณาจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย* (กรุงเทพฯ : สมาพันธ์ จำกัด, 2533), 133-135.

¹⁴ จังหวัดเพชรบูรณ์ที่ถ้าเขาหลวง จังหวัดสุพรรณบุรีที่วัดไก่เตี้ย จังหวัดชัยนาทที่วัดหน้าพระธาตุ ดูเพิ่มเติมในสันติ เล็กสุขุม, *งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน ศิลปะอยุธยา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550), 79.

¹⁵ ศ.ดร.ประเสริฐ ณ นคร *ตีความสรุปอายุศิลาจารึก* เป็น พ.ศ. 1940

¹⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, “กำแพงเพชร,” ใน *สัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กำแพงเพชร-สุโขทัย*, สุภาภรณ์ ตันตลารักษ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, 2523), 15.

¹⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะล้านนา* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2556), 131.

¹⁸ ศิริพร รัตนพานิช, “วัดป่าแดง ศูนย์กลางพระพุทธศาสนา นิกายสีหฬิกขุในอาณาจักรล้านนาพุทธศตวรรษที่ 20-21” (การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 115.

¹⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม* (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 28.

²⁰ ลวดลายผ้านุ่งหรือเข็มขัดของพระอิศวรเปรียบเทียบกับลายคอช้างที่เป็นลายไปไม้ห้อยหัวลงที่วัดช้างรอบ โดยที่วัดช้างรอบมีการประดับบัวลูกฟักที่ฐาน ดู ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม* (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 28.

²¹ อัจฉรา แข็งสาริกิจ, “การใช้ศิลาแลงในโบราณสถานฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ตอนอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), 38.

²² อายุศัลยาจารย์อ่านไม่ได้ความแน่ชัดเพราะชำรุด แต่การอ่านและตีความของ ศ.ดร.ประเสริฐ ฐน นคร พอสรุปได้ว่าเป็น พ.ศ. 1940 ดู รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร การพิมพ์, 2528), 26.

²³ พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์, “ความเป็นมาของกำแพงเพชร,” *เมืองโบราณ* 19, 2 (เม.ย.-มิ.ย. 2536) : 47.

²⁴ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะสุโขทัย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), 57.

บรรณานุกรม

ไกรสิน อุณใจจินต์. “การตั้งถิ่นฐานชุมชนและโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร : ข้อเสนอใหม่.” *เมืองโบราณ* 26, 3 (กรกฎาคม 2543) : 10-24.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *เสด็จประพาสต้น ร.ศ.125*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547.

บุหลง ศรีนก. “ประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร ในสมัยกรุงศรีอยุธยา-กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กำแพงเพชร*, 329-342. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร การพิมพ์, 2528.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. “กำแพงเพชร : เมืองที่ถูกกลืนไปจากหน้าประวัติศาสตร์.” *ศิลปากร* 32, 5 (พฤศจิกายน-ธันวาคม, 2531) : 4-20.

ประทีป ชุมพล. “ศรีธรรมมาโคกราช” กับการตีความเกี่ยวกับจารึกบนฐานพระอิศวรจังหวัดกำแพงเพชร.” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์กำแพงเพชร*, 236-241. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร การพิมพ์, 2528.

พิเศษ เจียรจันทร์พงษ์. “ความเป็นมาของกำแพงเพชร.” *เมืองโบราณ* 19, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2536) : 44-50.

_____. “ซากังราวเป็นชื่อเก่าของเมืองกำแพงเพชรจริงหรือ?” *ศิลปวัฒนธรรม* 5,9 (มิถุนายน, 2527) : 44-47.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “กำแพงเพชร.” ใน *สัมมนา*

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กำแพงเพชร-สุโขทัย, 1-16. สุภาภรณ์ ตันตลารักษ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์, 2523.

_____. “กำแพงเพชร.” *เมืองโบราณ* 7, 1 (ธันวาคม-มีนาคม, 2524) : 27-42.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม*. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

_____. *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ : มติชน, 2556.

ศิริพร รัตนพานิช. “วัดป่าแดง ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยในอาณาจักรล้านนา พุทธศตวรรษที่ 20-21.” การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

สมคิด จิระทัศนกุล. *รู้เรื่อง วัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2554.

สันติ เล็กสุขุม. *งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน ศิลปะอยุธยา*, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550.

_____. *ศิลปะสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549.

สุรพล ดำริห์กุล. *เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในลุ่มแม่น้ำปิงในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

เสนอ นิลเดช. “สถาปัตยกรรมเมืองกำแพงเพชร.” ใน *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองกำแพงเพชร*, 46-53. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร การพิมพ์, 2528.

ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามเพชร. *รายงานการบูรณะโบราณสถาน วัดอวาสใหญ่ จังหวัดกำแพงเพชร*. ม.ป.ท. : สามเพชร, 2545.

อัจฉรา แข็งสาริกิจ. “การใช้ศิลาแลงในโบราณสถานฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ตอนอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523.